

ОСНОВНІ МОМЕНТИ ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

КОНДРАТЕНКО Олег Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент,

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

У статті розглянуто пріоритетні напрями взаємовідносин двох потужних ядерних держав – Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки у постбіполярний період. Зокрема коротко розкрито питання співпраці у галузі ядерної безпеки та міжнародної стабільності, а також проаналізовано суперечності у геополітичній сфері.

Ключові слова: Російська Федерація, США, постбіполярність, ядерна безпека, геополітичні інтереси.

Вивчення даної проблеми обумовлене майже цілковитою відсутністю спеціальних комплексних наукових розвідок представників української історичної й політичної думки. Вітчизняні дослідники торкаються питань російсько-американських відносин здебільшого в контексті ролі України у структурі відносин Росія-США або ж Росія-ЄС. Частково дане питання піднімається у працях, присвячених стосункам України з НАТО, європейською спільнотою тощо. Виходячи з цього, важливим завданням на сьогодні є початок комплексного і повноцінного вивчення російсько-американських відносин у постбіполярний період, що в свою чергу слугуватиме заповненню існуючих прогалин вітчизняного суспільствознавства та сприятиме утвердженню нового наукового напрямку.

Останні дослідження, які стосуються питання російсько-американських відносин у постбіполярний період у своїй переважній більшості представлені російським та західними авторами. Одним з таких є відомий американський політолог і суспільний діяч польського походження З. Бжезинський [1, 2], котрий у своїй відомій «Великій шахівниці» розкриває сутність геополітичної гри великих держав на Євразійському просторі, в т. ч. Росії і США, утім відносини останніх так і не виступають об'єктом спеціального дослідження, оскільки останній є надто широкий за своїм змістом. Знаний американський політолог та міжнародник Д. Гудбі [9] у одній зі своїх праць розглядає стратегічні інтереси та зовнішньополітичні пріоритети Росії та США в Європі. Цінним на наш погляд видалось те, що дослідник окремо розглядає проблеми скорочення ядерних озброєнь у контексті російсько-американських відносин, зокрема хід виконання договорів СНО-1 та СНО-2. Важливою у вивченні даної проблематики є досить нетрадиційна праця американського соціолога Л. Айхари [26] щодо неурядової дипломатії російсько-американських відносин. Тут зокрема розглянуто методичку соціологічного вивчення громадської думки та показано власне суспільні настрої американського суспільства щодо сучасної Росії та російського суспільства щодо США. Окремі праці американських науковців стосуються основних складових американської політики щодо сучасної Росії, якими є статті Т. Грема [8] та У. Денверса [10].

Значною кількістю праць з цього приводу представлена російська політична думка, а тому назвемо найбільш відомі з них. Зокрема проблемою сучасних російсько-американських відносин доволі активно займається відомий російський політолог Д. Тренін [27-30], доробок якого окрім монографій і статей активно представлений безліччю виступів та інтерв'ю на російському сайті Московського центру Фонду Карнегі. У своїх працях вчений активно досліджує ключові напрями у відносинах двох ядерних держав та пріоритети Росії у її західному векторі зовнішньої політики. Питання російського вектору західної політики частково висвітлено у працях Ф. Войтоловського [5]. Проблемою трансформації сучасної системи російсько-американських відносин та політичного устрою останньої займається російський політолог Е. Кочинс [13].

Висвітлення стосунків двох ядерних держав частково знайшло своє місце і працях українських дослідників. Одним із них є праці вченого-політолога М. Рижкова [20], котрий торкається даної проблеми у контексті аналізу зовнішньополітичних доктрин та стратегії США щодо Європи, Росії, України та інших держав. Варто згадати наукові починання політолога П. Сіновець [24], у яких висвітлюються російсько-американські відносини у постбіполярний період через призму ядерного взаємостимування. Водночас дана проблематика знайшла своє висвітлення і в окремих історичних розвідках. Прикладом цього можуть виступати праці В. Орлик [17] де розкрито питання європейської безпеки та місця НАТО в системі російсько-американських відносин у 1990-х - поч. 2000-х рр.

Таким чином, огляд окремих вітчизняних праць, які побачили світ останнім часом дає право констатувати те, що відносин Росії та США у постбіполярний період досі не стали об'єктом безпосереднього, багатоаспектного висвітлення у працях українських науковців і лише зарубіжні дослідники наблизились до більш повноцінного розкриття даної проблеми. Останнє в свою чергу підтверджує актуальність нашої розвідки.

Серед основних завдань, які ставить перед собою автор статті є:

- розкриття налагодження стосунків двох держав після закінчення холодної війни;
- висвітлення продовження діалогу щодо скорочення стратегічної ядерної зброї;
- з'ясування питання виникнення суперечностей та зіткнення інтересів двох держав на пострадянському просторі;
- розгляд питання розміщення американської системи ПРО в Східній Європі.

Переходячи до безпосереднього висвітлення проблеми можемо відзначити, що початок 1990-х рр. з утвердженням доктрини «Американоцентризму», прикметний «обережним зближенням» між спадкоємицею СРСР — Російською Федерацією і колишнім його суперником Сполученими Штатами, яке більш відоме сьогодні як «квазісоюз». В цілому після розпаду СРСР у 1991 р. на період у п'ять-шість років у світі встановилась так звана «півтораполярність», котра характерна збереженням біполярних відносин між США і Росією в військово-політичній сфері при явній перевазі Сполучених Штатів по більшості показників військової могутності [22, с. 321]. На цьому етапі як у Вашингтоні так і в Москві побоювались появи нових ядерних держав, таких як Україна, Білорусь та Казахстан на територіях яких була зосереджена радянська ядерна зброя [22, с. 333]. Саме тому, одразу після розпаду СРСР, відбулись перші кроки щодо зближення між РФ та США у напрямку вирішення проблеми «ядерної спадщини».

Загалом 1990-ті рр. стали тим періодом коли на уламках біполярності почав формуватись новий світовий прядок у якому першість належала США, що виступали тепер у ролі єдиної наддержави. Саме тому в працях багатьох політологів досить часто фігурує термін «плюралістична однополярність». Втім, вже невдовзі з виходом на міжнародну арену таких потужних економічних та політичних гравців як Росія, Китай, Індія та Бразилія, даний термін було трансформовано у поняття «поліполярність» чи то «багатополярність». Таким чином, у світі починають формуватись нові автономні політичні епіцентри міжнародної політики одним з яких прагне бути Росія, котра ставить за мету повернути собі статус наддержави та претендує на роль стримувача геополітичних амбіцій Сполучених Штатів.

Загальновідомі зустрічі на найвищому рівні представників двох держав мали на меті сприяти покращенню взаємовідносин та виробленню норм системи міжнародної безпеки. Так, важливим результатом офіційних візитів Б. Єльцина в лютому та червні 1992 р. було підписання у Кемп-Девіді декларації про новий формат відносин між РФ та США, в якій обидві держави заявили про неприпустимість розглядати в подальшому одне одного в якості потенційних противників. Водночас документ містив ряд важливих новацій, зокрема в ньому йшлося про готовність співпраці Росії і США в утвердженні «загальних демократичних цінностей» та про наявність, як для Росії та США «спільної небезпеки», що в принципі мало підкреслити довготривалість російсько-американського зближення, а також співпрацю Росії з НАТО [3, с. 226]. Все ж, дух документа відображав обережність двох держав у плані меж і небажання форсувати зближення та партнерства двох держав.

Наступним важливим етапом потепління відносин між США і РФ було їх зближення у торговельно-економічній сфері, після набуття у липні 1992 р. чинності домовленості про надання сторонам найбільшого сприяння у плані торгівлі. За цією домовленістю, яка отримала назву «Хартії російсько-американського партнерства і дружби» США висловили обіцянку сприяти Росії у проведенні реформ її економіки з метою формування вільного ринку та інтеграції РФ у глобальну економіку. Водночас США пообіцяли Росії допомогу у створенні привабливого інвестиційного клімату шляхом удосконалення законодавства у сфері оподаткування, власності й контрактного права, а також у сфері прав інтелектуальної власності [3, с. 435-437].

У січні 1993 р. Дж. Буш-старший відвідав Москву і у ході цього візиту було підписано російсько-американський договір про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2, START II). Сторони при підписанні договору виходили з того, що останній вступить в силу після того, як Україна, Білорусь і Казахстан ратифікують договір СНО-1 від 1991 р. та приєднаються до договору про непоширення ядерної зброї у якості неядерних держав. Ратифікацію договору СНО-1 ці три держави ухвалили у своїх парламентах у грудні 1994 р. Остаточо ж договір був ратифікований у 1996 р. — Конгресом США та у 1997 р. — Держдумою РФ [23, с. 360; 22, с. 334-335; 9, с. 118]. Водночас досить важко просувались переговори по ратифікації договору СНО-2, оскільки ще у

березні 1997 р. у Гельсінкі президенти Росії і США Б. Єльцин та Б. Клінтон підписали спільну заяву про перенесення терміну ліквідації озброєнь у відповідності до договору СНО-2 на 31 грудня 2007 р. Останнє здебільшого було викликано фінансовими проблемами Росії, пов'язаними з девальвацією карбованця. Все ж договір СНО-2 був зрештою ратифікований Федеральними зборами Росії у квітні 2000 р. Особливістю цього договору було те, що він вважався дійсним лише за умов дотримання договору щодо ПРО 1972 р. Тому на випадок виходу США з договору ПРО, Росія вважала правовим вихід з договору СНО-2 [23, с. 399].

Хоча співпраця Росії зі США у другій пол. 1990-х рр. залишалась ще досить тісною (особливий прояв це мало у наданні Москвою Вашингтону військової допомоги під час «другої афганської війни» — *О.К.*), проте між двома державами вже назрівали суперечності у стратегічній сфері. Перше таке загострення суперечностей у російсько-американських відносинах відбулось у 1997 р. та було пов'язане з початком безпосереднього втручанням країн НАТО у справи Боснії і планами розширення Північноатлантичного альянсу на схід, зокрема за рахунок тих країн, які ще не так давно перебували під цілковитою опікою СРСР у рамках так званої соціалістичної співдружності [22, с. 335].

Так, 24 березня 1999 р. розпочалось систематичне бомбардування ВПС НАТО стратегічних об'єктів по всій території Сербії, а 3 липня до Косово 1999 р. був введений військовий контингент НАТО. В результаті цих дій Косово було фактично відторгнуте від Югославії. Російська Федерація виступила проти інтервенції в Косово і почала надавати Сербії гуманітарну та економічну допомогу. В свою чергу західні політики, більшою мірою США, різко розкритикували Росію за відмову в підтримці НАТО і вимагали введення проти неї санкцій [22, с. 380].

З цього видно, що косівське питання стало предметом дискусій між Росією і США та в свою чергу послугувало погіршенню відносин між Москвою і Вашингтоном, а також певному відновленню конфронтації між двома ядерними державами.

Невдовзі американська адміністрація порушуючи договір ПРО 1972 р. взяла курс на розгортання національної системи протиракетної оборони мотивуючи свої дії високою імовірністю небезпеки ракетних ударів зі сторони Іраку чи КНДР. Стало зрозумілим, що США своїми діями підвердили намір вийти з договору ПРО в односторонньому порядку [22, с. 398].

24 травня 2001 р. відбувся офіційний візит новообраного президента Російської Федерації В. Путіна до США, втім у ході зустрічі так і не вдалось досягнути бодай найменшого компромісу з питань ПРО. Водночас США повідомили Росію про план виходу з договору ПРО 1972 р. та погодились на підписання нового договору з Москвою про контроль над озброєнням [22, с. 398]. У травні наступного року під час офіційного візиту Дж. Буша до Росії цей договір було підписано, який зрештою отримав назву Договору про обмеження стратегічних наступальних потенціалів і передбачав скорочення до 31 грудня 2012 р. сумарної кількості стратегічних ядерних боезарядів з 6-8 тис. до 1,7-2,2 тис. одиниць [22, с. 399].

Зближенню Росії та США могли б сприяти події 11 вересня 2001 р., які вкрай загострили проблему міжнародного тероризму. Тоді російський президент В. Путін зробив деякі спроби піти на компроміс зі Сполученими Штатами в цьому напрямку, втім наміри останнього зазнали невдачі, оскільки обидві країни за словами ряду політологів встигли втомитись одна від одної. Не дивлячись на зміну тональності у стосунках двох держав, повноцінного потепління між ними не відбулося.

В цілому ж, погіршення відносин між Москвою і Вашингтоном не позначились на низці стратегічних і найбільш важливих питань для двох держав. На початку 2005 р. відбулась перша офіційна зустріч Держсекретаря США К. Райс із російським міністром закордонних справ С. Лавровим, яка мала визначити нові підходи і принципи стратегічного партнерства Росії та США. Ще напередодні зустрічі Держсекретар відкинула ймовірність систематичного перегляду стосунків з Росією. Під час зустрічі з С. Лавровим К. Райс акцентувала свою увагу на питаннях, які найбільше непокоїли США, зокрема такими як утиски свободи ЗМІ, справа «Юкоосу» та нова процедура формування губернаторського корпусу — за якою вся повнота влади має зосереджуватись в руках Кремля. Не дивлячись на це Держсекретар все ж окреслила майбутні зовнішньополітичні орієнтири США відносно РФ — за якими Сполучені Штати мають намір продовжувати діалог з Москвою по низці ключових питань не зважаючи на занепокоєння деякими факторами внутрішньої політики Росії. К. Райс зокрема наголошала на підтримці Росії у її прагненнях вступу до Всесвітньої торгової організації, а також відкинула можливість тиску на РФ задля поживлення її демократичних процесів. Також у ході зустрічі було узгоджено порядок майбутнього самміту у Братиславі на якому планувалось визначити відносини Росії зі США на найближчі 4 роки. Зокрема, за словами С. Лаврова, «...важливим елементом російсько-американської взаємодії може стати боротьба з надзвичайними ситуаціями, запобігання можливості їхніх негативних наслідків і ліквідація таких наслідків». Загалом же, на думку російського політо-

лога Д. Треніна, ця зустріч була покликана задати новий тон і нову якість російсько-американських відносин, які вже відзначались прохолодою [16].

В цілому ж співпрацю у стратегічній сфері Москва і Вашингтон прагнули зберегти. Прикладом тому був Братиславський самміт, який відбувся 25 лютого 2005 р. за участю президентів Росії і США. На самміті було оцінено стан російсько-американських відносин, зокрема пройшов конструктивний діалог з питань боротьби з глобальними викликами. Так серед найбільш актуальних питань, що розглядалися на самміті стали: боротьба з тероризмом, припинення незаконного обігу та вивезення переносних протиповітряних зенітних ракетних комплексів, створення завіси поширенню ракетних ядерних технологій здебільшого в таких країнах як Іран та Північна Корея [16]. Нечітка позиція США щодо Росії стала справжнім випробуванням для американського президента, що мало не призвело до дискримінації доктрини пріоритету демократії у зовнішній політиці США. Радники Дж. Буша пропонували уникати прямої конфронтації з Росією принаймні до тих пір доки буде не вирішена проблема Іраку, а поки що концентрація на внутрішньому кліматі в Росії не була для Вашингтона нагальною [16]. Також ряд політичних аналітиків відзначали про небажання посилення тиску США на Росію у зв'язку з підвищенням цін на нафту. Для Росії різке загострення протиріч зі США теж не було вигідним, оскільки Москва потребувала підтримки під час головування на самміті «великої вісімки» у 2006 р. та під час вступу у Всесвітню торгову організацію. Зважаючи на це, закиди окремих політологів про початок «нової холодної війни» можна спростувати. Не дивлячись на спротив політичного істеблішменту як Росії так і США, після завершення самміту президенти обох країн прагнули продовжувати політичний діалог у напрямку нерозповсюдження зброї масового враження, боротьби з міжнародним тероризмом та врегулювання регіональних конфліктів. Цьому зокрема свідчить підписана під час самміту російсько-американська угода про ядерну безпеку [16]. Загалом міжнародні експерти оцінили результати самміту як такі, що вселяють обережний оптимізм на призупинення напруження у стосунках двох держав.

Нову сторінку у російсько-американських відносинах відкрила промова президента Росії Володимира Путіна, зроблена 10 лютого 2007 р. у Мюнхені на міжнародній конференції з питань політики й безпеки «Глобальні кризи — глобальна відповідальність». Російський президент наголосив на формуванні нової міжнародної системи, яка отримала назву багатополарності та відзначив те, що однополарний світ як такий не відбувся, оскільки жодна держава не здатна самостійно вирішувати глобальні виклики сучасності. Водночас В. Путін гостро засудив наміри Заходу щодо стримування Росії. Як вважає ряд експертів, ця подія стала початком нового формату відносин між Росією і США, які вже не були партнерством. Більш за все, як відзначають у своїй аналітичній статті О. Їжак та О. Гавриш, можна очікувати ескалації конфлікту з наступним коливанням градусу інформаційного, економічного, політичного протистояння. Також автори статті стверджують, що в найближчому майбутньому відносини двох країн носитимуть характер «вибіркового співробітництва», яке допускати-ме одночасну «вибіркову конфронтацію» з певних принципових для обох держав питань [12].

Російсько-американські відносини піком потепління яких став 2001 р., різко погіршились у 2005 р. коли Захід все частіше почав виступати з критикою російської влади щодо обмеження свободи слова та політичних репресій проти нелояльних бізнесменів. Попри внутрішньополітичні заяви В. Путіна щодо агресивності Заходу відносно ядерної Росії, як останнього уламку СРСР, вони все ж дезавуувались російським президентом на світових форумах де він заявляв про універсальність принципів демократії і відданість ним Росії [12].

Відомо, що в оточенні В. Путіна тривалий час конкурували дві основні групи: ліберали, які з певними модифікаціями приймають західну модель розвитку та сили, які вважають західні цінності згубними для Росії. З часом політичні аналітики, в т.ч. й російські дійшли висновку, що сучасна Росія остаточно зійшла з колії ринкових реформ і почала робити ставку на свої сировинні ресурси, котрі все частіше виступають у якості зовнішньополітичного важеля. Останнє зокрема видно з того, що Москва вдалась до різкого підвищення цін на газ для своїх найближчих сусідів, зокрема для України. Все це говорить про те, що Кремль переглянув свою зовнішньополітичну концепцію і тепер від нього слід очікувати кардинальних змін у стосунках як із Заходом, так і з найближчими сусідами. Попри зміцнення антизахідних настроїв в політиці Кремля зберігалась досить впливова проамериканська лінія, втім погляди її представників останніми роками значно змінились.

Ще наприкінці 2003 р. у газеті «Известия» з'явилася стаття під назвою «Договір про стратегічну дружбу» у якій зокрема стверджувалось, що «ліберальний світовий порядок, який формується США і базується на цінностях відкритої ринкової економіки, демократії і прав людини, а також підкріплений військовим домінуванням, не суперечить інтересам Росії» [12]. На фоні погіршення стосунків між Європою та США через суперечності щодо Іракського конфлікту, в Росії пропагувалася ідея союзу зі

США з метою попередження загрози з боку інших держав та наддержавних утворень. Заради цього Росія готова була дотримуватись союзницьких зобов'язань щодо США, а ті в свою чергу мали б визнати Східну Європу, Закавказзя, Центральну Азію, Північно-Східну Азію сферою інтересів національної безпеки Росії [12]. Втім така ідея швидко зійшла нанівець і навіть її натхненники через деякий час заговорили про неможливість союзництва зі США, оскільки ті останнім часом вкотре повернулися до політики стримування Росії. Все ж існує багато підстав вважати, що «нової холодної війни» між США та Росією не буде, хоча б з тієї причини, що нинішня лінія світового протистояння проходить між США і так званими країнами «вісі зла» до яких Росія, на думку багатьох західних політологів, не належить. Разом з тим РФ сьогодні не може повноцінно конкурувати зі США зважаючи хоча б на їх різні «вагові категорії». В той же час Росія намагається вести боротьбу не проти демократії як такої, а проти американського домінування, яке здійснюється шляхом розповсюдження американських суспільно-політичних моделей, прикладом яких російська влада вважає сценарії кольорових революцій на пострадянському просторі. Так, у посланні Федеральним Зборам РФ, зробленому 26 квітня 2007 року, російський президент заявив: «в епоху колоніалізму говорили про так звану цивілізаційну роль держав-колонізаторів, сьогодні на озброєння беруться демократичні лозунги, однак ціль одна — отримання односторонніх переваг та власної вигоди, забезпечення власних інтересів» [12]. Крім того, Рада зовнішньої політики США (найбільш впливова неурядова аналітична структура, що опікується американською зовнішньою та безпековою політикою) ще у 2006 р. констатувала про неможливість подальшого партнерства між двома державами у зв'язку з розходженням їхніх базових цінностей. Все ж таки Білий дім не відкидав співпраці в одних напрямках і неприхованого суперництва в інших. Так, нерозповсюдження зброї масового ураження вважається цариною природної співпраці. Енергетика трактується як сфера, де інтереси розходяться, однак існує потенціал співпраці. Сфера, у якій не може бути компромісів — це демократичний вибір пострадянських країн. Не виключається подальше суперництво Росії і США у балто-чорноморсько-каспійському регіоні де основна роль відводиться Україні та Грузії. Про це зокрема йдеться у документі «Стратегічний план на 2007-2012 роки: дипломатія, що трансформує», прийнятому у квітні 2007 р., який є механізмом практичної реалізації стратегії національної безпеки США. Цей план передбачає кардинальну перебудову дипломатичної системи США, яка б дала можливість впливати на світовий порядок за рахунок дипломатичної присутності в усіх основних географічних точках світу [12].

Не є дивним те, що США відносно Росії мають свої інтереси, зокрема прагнуть перетворити останню на надійного і стабільного геополітичного партнера, а також намагаються протистояти тиску Москви на своїх сусідів, котрий здійснюється шляхом підтримки сепаратистських рухів та використанням їх енергетичної залежності. Загалом же майбутнє пострадянського простору є тим наріжним каменем, котрий унеможливорює стратегічне партнерство між двома ядерними державами. Росія міцно тримається за пострадянський простір, як сферу своїх геостратегічних інтересів та власний біполярний світ, а також намагається завадити зміні парадигми їх військово-політичного розвитку. Про це зокрема свідчить проголошений В. Путіним (під аплодисменти Федеральних Зборів РФ) мораторію на виконання Росією «Договору про звичайні збройні сили у Європі» (ДЗЗСС). «Газові війни» 2005-2008 рр. з пострадянськими країнами-транзитерами призвели до охолодження стосунків Москви, як зі США так із ЄС. На думку багатьох експертів Москва із використанням газового шантажу буде намагатися перетягнути «стару» Європу на свій бік, або хоча б знизити вплив США на ЄС. У такій ситуації для Польщі та країн Балтії існує загроза опинитися в ізоляції і ті зрештою змушені будуть переглянути своє ставлення до Росії [12].

Мюнхенська промова В. Путіна, як було зазначено, свідчила про різке погіршення стосунків Росії з Заходом. Втім, коли емоції вщухли офіційні і знайшлося місце для більш врівноважених оцінок, провідні російські політики дали зрозуміти, що «нова холодна війна» є небажаною. Реагуючи на «мюнхенську промову» російського президента, німецький журнал «Фокус» оцінив ситуацію наступним чином: «незважаючи на невгаваюче брязкання зброєю, Москва навряд чи схильна розв'язувати «нову холодну війну». На відміну від брежневських часів нова російська політична та економічна еліта при всій своїй антизахідній риториці за своїм способом життя орієнтована на Захід. Вона проводить відпустку у Середземномор'ї або в Альпах, відправляє своїх дітей в елітні англійські та американські університети, дружини високопосадовців охоче літають на літаках за покупками до Лондона, а самі вони тримають свої гроші у Швейцарії. Вони все ще дуже гучно лають Захід, однак ні за що на світі не захочуть проводити відпустку у Шанхаї, робити покупки у В'єтнамі та тримати гроші у Венесуелі» [12]. У зв'язку з цим Росія і США не дивлячись на гучні заяви і навіть брязання зброєю, змушені надалі зберігати конструктивні стосунки.

Президент США у своєму виступі щодо проблем демократії, зробленому напередодні самміту в Хайлігендаммі у Празі, зокрема заявив: «Здатність говорити відкрито про наші розбіжності є частиною добрих стосунків». Останнє дає надії на те, що суперечності двох держав не вийдуть за межі ідеологічного та інформаційного протистояння. Втім, не варто виключати подальшого загострення протистояння Москви і Вашингтона у контексті відстоювання своїх інтересів [12].

Відзначимо також, що весь 2007 р. для Росії і США пройшов під знаком гострих політичних дискусій щодо розміщення елементів американської ПРО (намір відносно розміщення елементів системи ПРО була проголошений Вашингтоном ще в 2005 р. — *О.К.*) в Східній Європі та ратифікації договору про ДЗЗСС. Ряд американських політиків, зокрема таких, як Г. Кіссінджер застерігають Білий дім від подальшого просування НАТО на схід задля уникнення провокативних дій відносно Росії. Така політика, на їх думку, може призвести до повтору грузинського сценарію на території інших пострадянських країн, зокрема України.

Таким чином Росія у силу асиметричності російсько-американських стосунків прагне уникнути «нової холодної війни», проте водночас своїми діями провокує Сполучені Штати та країни НАТО до нарощування військових потенціалів, спрямованих проти неї. Не дивлячись на запевняння США про те, що система ПРО ніяк не загрожує Росії, остання у відповідь на розміщення елементів ПРО в Польщі та Чехії погрозувала націлити свої ядерні ракети на нові об'єкти в Європі, а також вдалась до випробування нових зразків наступального озброєння. Зокрема, у травні 2007 р. як аргумент у відповідь Росією було проведено випробування нової балістичної ракети РС-24, котра здатна нести одразу кілька ядерних зарядів. Така «нова гонка озброєнь» указує, що ці запуски відбулися на тлі багатомісячного обурення Москви, викликаного рішучістю адміністрації Дж. Буша розмістити в Східній Європі елементи протиракетного щита, який оцінюється вельми неоднозначно [11]. США теж не заставили себе довго чекати і менш ніж через місяць Пентагоном було проведено випробування системи ПРО над Тихим океаном. Водночас Білий дім висловив думку про розміщенні в Польщі своїх ракет «Patriot» [18].

На думку авторів згаданої статті, Росія погрожуючи зруйнувати універсальні режими контролю над озброєннями намагається вирішити локальні питання двосторонніх стосунків з низкою країн, які раніше належали до сфери радянського або російського впливу. Таким чином, змусивши США відмовитись від планів розгортання ПРО у Чехії та Польщі, а також переконавши країни НАТО ратифікувати адаптований ДЗЗСС (включаючи приєднання до нього балтійських країн) до того, як припиниться російська військова присутність у Грузії та Молдові, Росія змогла б продемонструвати країнам ЦСЄ, Балтії та пострадянського простору, що членство у НАТО та ЄС, яке вони отримали або до якого вони прагнуть, нічого для них не змінює, і Росія продовжує визначати їхню долю. Втім, на черговій сесії Ради НАТО, яка відбулась у червні 2007 р., позиція європейських країн щодо розміщення ПРО поступово наблизилась до американської, що у перспективі могло б призвести до програшу Росії [12].

У червні 2007 р. на самміті «великої вісімки» російський президент висловив свої пропозиції щодо спільного використання зі США однієї зі станцій російської системи попередження про ракетний напад в Габалі (Азербайджан), які можуть розцінюватись як крок до пошуку компромісу з проблем протиракетної оборони. Обидві сторони дійшли згоди розглянути питання взаємовигідної концепції ПРО на Бухарестському самміті НАТО [12].

2-4 квітня 2008 р. відбувся Бухарестський самміт відбувся який чітко визначив баланс сил та інтересів Росії, зокрема відклав на перспективу вступ до НАТО України і Грузії. Разом з тим старі члени НАТО продемонстрували, що в майбутньому Росія може не мати права вето на рішення стратегічних питань, пов'язаних з набуттям членства новими країнами.

На зустрічі президентів В. Медведєва та Дж. Буша, яка відбулась одразу після самміту в Сочі, російський лідер заявив про те, що: «Російсько-американські відносини є ключовим чинником безпеки в світі» [15]. Також одним з ключових моментів зустрічі знову стало питання розміщення системи ПРО в Європі, яке продовжує непокоїти Росію.

Зрештою свою думку щодо планів США розміщення системи ПРО в Європі висловив у іспанській пресі экс-президент СРСР М. Горбачов. Він зокрема наголошував, що Захід не виконав обіцянки обмежити розширення НАТО в обмін на підтримку возз'єднання Німеччини та її членства в Альянсі, а також попередив, що Росія більше не збирається миритися з пануванням США в Європі [6].

На зламі тисячоліть, як вважає Д. Тренін, Кремль все частіше почав розглядати воєнну політику США як цілковито антиросійську. У військових колах РФ все частіше починає фігурувати образ США, як противника чи агресора, від якого Росія має захищатися у воєнному і політичному сенсі, як це було за радянських часів. Такий підхід російські політики все частіше розглядають, як засіб згуртування росіян довкола Кремля і як засіб примусу Вашингтона до того, щоб серйозно ставитися до

занепокоєння Москви у сфері безпеки [30].

Новий виток похолодання відносин між Росією і США було спричинене російсько-грузинським конфліктом у серпні 2008 р., у якому Росія, як зазначається у світовій пресі, виступила на боці південноосетинських та абхазьких сепаратистів. Саме тоді США виступили з різкою критикою зовнішньої політики Росії та її імперських амбіцій на пострадянському просторі. На думку міністра оборони США, Росія покарала Грузію не стільки за конфлікт із сепаратистами, скільки за прагнення грузинів інтегруватися із західним світом. За словами Р. Гейтса «Це сигнал всім колишнім членам Радянського Союзу, які прагнуть інтегруватися із Заходом і вийти з-під впливу Росії» [7]. Сполучені Штати також наголошували на тому, що Росія своїми діями може поставити під сумнів свою заяву про вступ до ВТО. Більше того, Вашингтон погрожував Москві санкціями, міжнародною ізоляцією та навіть ставив під сумнів подальше перебування Росії у «великій вісімці». Проте всі різкі заяви Вашингтона були певною мірою знівельовані своєрідною інертністю Старого світу для якого енергетична залежність від Росії залишається досить відчутною і останній не поспішає псувати своїх відносин з Москвою [25].

Зміна тональності у російсько-американських стосунках відбулася з обранням нового президента США, яким став представник демократичної партії — Б. Обама. Так, новий господар овалного кабінету в Білому домі на американському телеканалі NBC заявив: «Для нас важливо побудувати з нуля відносини між США і Росією». Політичні аналітики вважають, що в погіршенні відносин винні обидві сторони. Так, американські неоконсерватори скориставшись тими змінами, які відбулись після падіння Берлінського муру почали ставити під сумнів угоди часів холодної війни, проти яких вони завжди виступали. Саме наміри розмістити елементи ПРО в Польщі і Чеській Республіці елементів протиракетного щита та розширення НАТО до колишніх радянських республік вважається відгомном цієї політики. У відповідь на це Росія останнім часом активно намагається відновити на пострадянському просторі зону впливу, чому зокрема перешкодили кольорові революції в Україні та Грузії. Москвою було зроблено кілька заяв відносно протидії ПРО у Східній Європі шляхом зміцнення та модернізації своїх ядерних сил, а також розміщення на території Білорусі ракетних комплексів «Іскандер» чи стратегічної авіації [31]. Разом з тим, Генштаб РФ зробив заяву про можливість розміщення на Кубі бази стратегічних бомбардувальників Ту-160 та Ту-95 МС [14]. Втім останнє, на нашу думку, варто розцінювати як інформаційну війну і не більше того. Таким чином, Росія, яка в перші посткомуністичні роки прагнула бути партнером Заходу нині захопилась суперництвом, що дозволило їй, незалежно від реалій, знову відчутти себе великою державою. Нова сторінка в історії російсько-американських відносин могла відкритись новим протистоянням, що зрештою може призвести до виникнення чергового витка конфронтації Росії із Заходом [21].

Зрештою новообраний кабінет Б. Обама планує в майбутньому будувати відносини з Росією на прозорості і прагматизмі. Про це свідчить хоча б те, що останній виявив значене бажання співпрацювати з Кремлем бодай на тих ділянках де це можливо. Разом з тим, деякі представники Демократичної партії США настоюють на уповільненні темпів розширення НАТО на схід і допускають можливість перегляду проекту ПРО в Європі в обмін на те, що Росія переконає Іран у недоцільності створення атомної бомби. В свою чергу Росія заявила про перегляд планів розміщення ракетних комплексів «Іскандер» у Білорусі та Калінінградській області [21].

Після соціопитування російського суспільства, зробленого Всеросійським центром вивчення громадської думки, 40% росіян вважають, що вступ Б. Обама позитивно позначиться на відносинах Росії і США. Водночас 60% опитаних вважають головною метою США на Кавказі військово-стратегічні інтереси і посилення власного впливу [21]. Б. Обама прагне поліпшити відносини з Росією, проте з гострою критикою ставиться до агресії в Грузії. З цього приводу в одному зі своїх інтерв'ю він заявив: «Я вважаю, що для нас важливо відновити американсько-російські відносини, перезавантаживши їх. Що стосується Грузії і погроз російської влади стосовно сусідніх держав, думаю, що їхні дії порушили міжнародні норми». На думку Б. Обама співпраця між США і Росією в майбутньому найактивніше має протікати у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та боротьби з міжнародним тероризмом. Одним з ключових моментів зовнішньої політики Росії в майбутньому має стати питання про три позиційні райони системи ПРО в Східній Європі. Російське керівництво плекає надію відносно того, що 44-й президент США згорне програму розміщення ПРО в Східній Європі, на що Б. Обама реагує позитивно, хоча у повній мірі досі не визначився [21].

Наступним кроком до діалогу Сполучених Штатів з Росією стала Женевська зустріч Держсекретаря США Г. Клінтон з міністром закордонних справ РФ С. Лавровим 7 березня 2009 р. під час якої була увімкнена символічна кнопка «перезавантаження» російсько-американських відносин. Ще напередодні візиту Г. Клінтон зробила заяву про те, що США не визнають відокремлені від Грузії Абхазію і

Південну Осетію і те, що США не підтримують своєрідне право вето Росії на вступ на приєднання нових країн до НАТО та ЄС. Втім не дивлячись на це під час зустрічі було обговорено ряд питань щодо майбутніх відносин між двома державами у плані спільних угод про ядерну зброю, розміщення системи ПРО в Європі, ядерну програму Ірану, взаємодію в Афганістані, нерозповсюдження ядерної зброї, боротьбу з міжнародним тероризмом тощо [19].

Продовженням діалогу на найвищому рівні став офіційний візит Б. Обами до Москви у липні 2009 р. де останній під час зустрічі зі своїм колегою Д. Медведевим обговорив ряд важливих питань у двосторонніх відносинах двох держав, зокрема проблему подальшого скорочення наступальних ядерних озброєнь, покращення торгово-економічних зв'язків, співпрацю у ядерній сфері та врегулювання ситуації в Афганістані. Результатом таких переговорів стало ухвалення меморандуму щодо скорочення і обмеження СНО — до 1,5 тис. боеголовки для кожної зі сторін, рамкового документа з питання про подальші кроки співпраці між Збройними силами РФ і США, а також угоди про транзит американських військових вантажів територією Росії. Таким чином, на думку ряду аналітиків, головним лейтмотивом російсько-американських відносин за нинішніх умов буде співпраця при існуючих розбіжностях.

Загалом, останні події справді вселяють надію на те, що з приходом нової адміністрації як в Росії так і США, відносини двох держав вийдуть на новий рівень і відзначатимуться конструктивним діалогом та прагматичністю.

Висновки

Таким чином, весь період російсько-американських взаємин у постбіполярний період характерний циклічністю, оскільки досить часто фаза суперечностей у відносинах двох ядерних держав змінюється потеплінням і навпаки. Після розпаду СРСР здавалося Росія і США розвивали відносини та створювали спільні інститути незважаючи на розбіжності, що завершилися війною у Косові. Зрештою охолодження політичних відносин між двома державами, яке досить чітко простежувалося протягом кількох останніх років, деякі політичні експерти схильні розцінювати як початок «нової холодної війни». Втім, зважаючи на нову геополітичну розстановку сил на міжнародній арені, поновлення протистояння між двома ядерними державами на зразок радянсько-американського видається сьогодні малоймовірним. Останнє здебільшого спростовується невиваженістю загострення такого протистояння для обох сторін.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска; Господство Америки и ее геостратегическая империя / Збигнев Бжезинский. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 256 с.
2. Бжезинский З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збигнев Бжезинский. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 204 с.
3. Внешняя политика России: Сб. документов. 1990–1992 / Под. ред. А. С. Чернышева. — М.: Междунар. отношения, 1996. — 608 с.
4. Внешняя политика России 1993: Сб. документов: В 2 кн. / Под ред. В. Д. Средин. — М.: Междунар. отношения, 2000. — Кн. 2: Июнь–декабрь, 2000. — 253 с.
5. Войтоловский Ф. Г. Единство и разобщенность Запада: идеологическое отражение в сознании элит США и Западной Европы трансформаций политического миропорядка 1940-2000-е годы / Институт мировой экономики и международных отношений РАН / Ф. Г. Войтоловский. — М.: Крафт+, 2007. — 464 с.
6. Горбачов закликає Європу протистояти пануванню США, а довіряти Росії // www.newsru.ua/press/30may2007/inopressa.html
7. Грузинський конфлікт зашкодить співпраці США і Росії // <http://www.voanews.com/ukrainian/archive/>
8. Грэм Т. Размышления о политике США в отношении России / Т. Грэм // <http://www.ilop.ru/>
9. Гудби Д. Неразделенная Европа. Новая логика мира в американско-российских отношениях / Гудби Д. — М.: Междунар. отношения, 2000. — 336 с.
10. Дэнверс У. United press international: Политика США в отношении России / У. Дэнверс // <http://www.nrs.comV>
11. InoPressa. Європа як пороховий лох і ядерний арсенал Росії // www.newsru.ua/press/30may2007/inopressa.html
12. Їжак О., Гавриш О. Новий формат американсько-російських відносин і реалізація інтересів України / О. Їжак, О. Гавриш // www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php?shownews=339&catid=8 - 42k
13. Кочинс Э. Мощь, демократия и американско-российские отношений // Россия: Ближайшее будущее: Сб. статей к десятилетию Московского центра Фонда Карнеги / Э. Кочинс. — М., 2004. — С. 90-98.
14. Майоров А. «Белый лебедь» поселится на Острове свободы? / А. Майоров // Известия. — 2009. — 26 февраля.
15. Медведев В. В. Російсько-американські відносини — ключовий чинник світової безпеки / В. В. Медведев // ua.korrespondent.net/world/426021
16. Міжнародні відносини і країни світу // www.niss.gov.ua/monitoring/week28/doc6.htm
17. Орлик В. В. Розширення НАТО на схід: позиції США та Росії щодо входження країн Балтії до Північноатлантичного альянсу / В. В. Орлик // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Історія. — 2003. — Вип. 65 / 66. — С. 61-64.
18. Пентагон провів успішне випробування ПРО над Тихим океаном // www.newsru.ua/press/30may2007/inopressa.html
19. Події у світі / Перезавантаження російсько-американських відносин // poglyad.com/story/207/; Клінтон і Лавров перезавантажили перевантажені відносини між США та РФ // www.newsru.ua/press/30may2007/inopressa.html
20. Рижков М. М. «Grand Strategies»: актуалізація американського досвіду стратегічного планування / М. М. Рижков. — К.: Вид-тво «Алькор», 2006. — 247 с.

21. Росія VS США: відносини з нуля (За матеріалами NBC, The Financial Times, Труд, The Times, The Washington Post, Le Monde) // www.intv-inter.net/news/article/?id=57754009
22. Системная история международных отношений 1918-2003 / Отв. ред. А. Д. Богатуров. – Т. 3: События 1945-2003. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 720 с.
23. Системная история международных отношений 1918-2003 / Отв. ред. А. Д. Богатуров. – Т. 4: Документы 1945-2003. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 598 с.
24. Сіновець П.А. «Американська ПРО: виклик класичному стримуванню?» / П. А. Сіновець // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2002. – Вип. 21. – С. 151-162.
25. США – Росія: холодна війна? // www.bukovina.biz.ua/news/94/inter.php?id=61
26. США и Россия: новая парадигма неправительственной дипломатии: российско-американские отношения с точки зрения гражданского общества / Под ред. Д. В. Макарова, Д. Стюарт. – М.: Росспэн, 2006. – 223 с.
27. Тренин Д. В. Идентичность и интеграция: Россия и Запад в XXI веке / Д. В. Тренин // Pro et contra. – 2004. – № 3. – С. 9-22.
28. Тренин Д. В. НАТО: как уйти от кронфронтации / Д. В. Тренин // Междунар. жизнь. – 1995. – № 7. – С. 25-32.
29. Тренин Д. В. Новые приоритеты в российской внешней политике: Проект СНГ / Д. В. Тренин // Россия: Ближайшее будущее: Сб. статей к десятилетию Московского центр Фонда Карнеги. – М., 2004. – С. 99-105.
30. Тренин Д. І. Зовнішня політика Росії: самоствердження чи інструмент модернізації? / Д. І. Тренин // День. – 2008. – 3 червня.
31. У відповідь на ПРО США Росія може розмістити в Білорусі стратегічну авіацію // novynar.com.ua/world/41816

Кондратенко О. Ю. Основные моменты формирования российско-американских отношений в постбиполярный период. / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

В статье рассмотрены приоритетные направления взаимоотношений двух мощных ядерных государств – Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки в постбиполярный период. В частности коротко раскрыт вопрос сотрудничества в отрасли ядерной безопасности и международной стабильности, а также проанализированы противоречия в геополитической сфере.

Ключевые слова: Российская Федерация, США, постбиполярность, ядерная безопасность, геополитические интересы.

Kondratenko O. Basic moments formings Russian-American relations in a postbipolar period. / Institute of international relations National Aviation University.

In the article priority directions of mutual relations of two powerful nuclear states – Russian Federation and United States of America are considered in a postbipolar period. The question of collaboration in industry of nuclear safety and international stability is shortly exposed in particular, and also contradictions are analyzed in a geopolitical sphere.

Keywords: Russian Federation, United States of America post-bipolar, nuclear security, geopolitical interests